

HOOFDSTUK 2 – DE KATHAARSE LEER NADER BESCHOUWD

Katharen brachten altijd geluk en overvloed bij ons in het dal. Je kon geen kwaad doen en denken op de dag dat je een kathaarse heilsprediker had ontmoet.

(uit: Geoffroy d'Ablis, Inquisitieregister 1303)

In het eerste hoofdstuk hebben we gezien hoe het als ketters aangemerkte fenomeen van het katharisme is ingebed in de niet-aflatende stroom van de gnosis die de mensheid vanaf het begin van haar bestaan al of niet zichtbaar begeleid heeft. De katharen leefden de mensheid een spiritueel zelfbevrijdingspad voor, waaraan geen kerkelijk functionaris of orgaan te pas kwam. Mede hierdoor kregen ze grote aanhang. Uiteindelijk kwam dit de katharen op heftige vervolgingen te staan. Niettemin bleven de principes waarop hun kerk van liefde was gebouwd, onwrikbaar voortleven.

In dit tweede hoofdstuk willen we duidelijk maken wat de kernelementen waren van de kathaarse leringen en waarom ze juist in Occitanië zo aansloegen. We sluiten af met de kathaarse uitleg van een van de hoogtepunten uit de rituelen van deze kerk van liefde: het Onze Vader, het enige gebed dat ze dagelijks meermaals uitspraken.

Voor wie zich wat breder wil inlezen, geven we in de bijlagen beknopt een beeld van het Europa van rond de negende en tiende eeuw, toen de gnosis na lange tijd van onzichtbaarheid weer een belangrijke religieuze en maatschappelijke factor werd.

Paratge en fin'amor; gelijkheid en de hoofse liefde

Van de elfde tot en met de dertiende eeuw was het vooral Zuid-Frankrijk (Occitanië) dat in Europa een verfijnder beschavingsniveau nastreefde en etaleerde. Occitanië (het land van 'Oc', wat 'ja' betekent) vormde een smeltkroes van volkeren en culturen, en groeide uit tot het culturele centrum van Europa. Dat er in het gebied een vruchtbare cohesie bestond tussen de diverse bevolkingsgroepen was te danken aan enkele dominante, algemeen erkende, maatschappelijke waarden, die zich het best laten verwoorden in de taal van de streek, het Occitaans: *Pretz*, *Paratge*, *Convivencia*, *Mercé*, *Jòi* en *Dreitura*

- *Pretz* (vgl. het Engelse *pride*) staat voor eergevoel, edelmoedigheid, bescherming van de zwakkeren, 'een woord is een woord' kortom: ridderlijkheid.
- *Convivencia* (vgl. Franse *con-vivre*) stelt verdraagzaamheid in het licht, tolerantie, respect voor andermans meningen en overtuigingen.
- *Mercé* ('*la merci*') in de betekenis van medelijden, mededogen, het omzien naar de ander.
- *Le Jòi* de intense vreugde door lief te hebben.
- *Droiture* staat voor rechtschapenheid, eerlijkheid, een rechtvaardige gemeenschap.
- *Paratge* (vergelijk het Franse *pareil*, hetzelfde, gelijkend) is gelijkheid, de waardigheid en gelijkwaardigmakende edelmoedigheid van burger tot burger.

Paratge is bij dit alles het bindmiddel; in feite is het ook de toen gangbare verzamelterm van alle hierboven genoemde eigenschappen. Het zijn stuk voor stuk waarden die in de huidige tijd nog steeds herkenbaar en actueel zijn.

De hoofse liefde of *fin'amor* was een tweede identiteitsbepalende factor voor Occitanië in de twaalfde en dertiende eeuw. Deze hoofse liefde vierde hoogtij in dit gebied en stond in groot contrast met de liefdesuitingen in de voorafgaande tijd, die in hun primitiefste vormen louter op het lichamelijke gerichte relaties waren. Door af te zien van directe lichamelijke bevrediging wordt liefde een zaak van de ziel, die wordt uitgenodigd steeds verder een spirituele weg te gaan die uiteindelijk niet het naderen, bezitten en kennen van die ander tot doel heeft, maar het ontplooiën en kennen van de eigen ziel.

De gelijkwaardigheid van de vrouw

Hoe moeten wij ons dat voorstellen? Eeuwenlang was de vrouw door de kerk en de intellectuele bovenlaag gezien als volstrekt onmondig en ondergeschikt aan de man. Maar er was een kentering gaande. Vrouwen van formaat als Hroswitha von Gandersheim (de eerste vrouw die toneelstukken schreef), Hildegard von Bingen (de bekende mystica en zieneres), de Nederlandse mystica Hadewych dwongen respect af, ondanks de vaak zware tegenwerkingen die ze ondervonden. 'Princesse cathare' Esclarmonde de Foix verenigde in zichzelf niet alleen de zuiverheid van de *parfaites* maar ook de intellectuele deugden van de grote beschermers van de kunst. Zij zou na haar dood uitgroeien tot een rolmodel voor iedere zelfstandig ontwikkelende vrouw.

Halverwege de twaalfde eeuw verscheen een op het Corpus Hermeticum geïnspireerd scheppingsverhaal van de monnik Bernard Silvestris uit het Franse Tours waarin de schepping van de wereld een volledig vrouwelijke aangelegenheid is. 'Vrouw Natuur' is de stoffelijke chaos en bandeloosheid beu en smeekt 'Vrouw Geest' een ordelijke en fraaiere kosmos te scheppen. Een voorlopig eindpunt kreeg deze ontwikkeling van scherpzinnige, invloedrijke vrouwen in de persoon van de Franse schrijfster Christine de Pizan, die in 1399 haar ontroerende 'Brief aan de God van de Liefde' schreef uit verontwaardiging over de rol van de vrouw in de toen wijdverspreide *Roman van de Roos*. De brief van Christine de Pizan wordt vaak gezien als de eerste feministische tekst ooit.

In Occitanië kreeg de vrouw ook geleidelijk een nieuwe positie. Zij werd daar gezien als een aan de man gelijkwaardig persoon (*paratge!*) met hoogst prijzenswaardige eigenschappen. Ook binnen de rituelen van de katharen had de vrouw een aan de man gelijkwaardige functie.

Troubadours, zieleloutering en opoffering

Aan de adellijke hoven bezongen de rondtrekkende zangers/dichters – de troubadours – de geïdealiseerde *domna* (*la Dame*). Vaak waren dat gehuwde of anderszins onbereikbare vrouwen maar dat was geenszins een beletsel om prachtige, hoopvol gestemde hoofse minnepoëzie aan hen te wijden. De beroemdste troubadour Benard de Ventadour, een bakkerszoon, schreef emotioneel diep insnijdende minnezangen voor de *grande domna* van het hof waar hij vertoefde, de kasteelvrouw Marguerite de Turenne. Sociaal was die afstand misschien groot maar in de hoofse minne absoluut niet: *paratge!* De hoofse poëzie verspreidde zich geleidelijk over heel West-Europa. In het gebied dat nu Nederland is, ging het via de oudst van naam bekende Nederlandse (Limburgse) dichter Hendrik van Veldeke naar de beroemde Duitse Minnesänger.

De onvervulbaarheid van de minne leidde dikwijls tot een intense, dynamische zieleloutering: geen passief, stilstaand afwachten, maar een actief scheppend hopen, een uitzien naar, een reiken naar het onbereikbare. Deze liefde berust op een zekere verheerlijking van de onbereikbare vrouw door de minnezanger, maar gaat dieper. De verhouding is geïnspireerd op de feodale dienstbaarheid, waarbij de troubadour zich vrijwillig 'onderwerpt' aan de Dame, om *in* zich de beste krachten van de ziel te ontwikkelen. Dat leidt tot inkeer en inzicht. We noemen dat *de fin'amor*. Dit is in diepste wezen een weg naar (zelf)kennis.

Zelfkennis en zelfbevrijding

Het is verleidelijk om deze hoofse liefde in verband te brengen met de katharen. Gezien de opofferingen die de minnezangers zich vrijwillig getroostten, zijn er overeenkomsten met het pad van *endura* van de katharen. Er waren ook beslist troubadours die verhuld kathaars waren en er zijn aanwijzingen dat veel bezongen vrouwen later als *bonne femme* in kathaarse kringen zijn aangetroffen. Maar de wortels van het katharisme liggen in het oerchristendom, zoals we in het eerste hoofdstuk zagen. De katharen brachten niet alleen een boodschap van zelfkennis maar ook van zelfbevrijding.

De Franse godsdiensthistoricus André Vauchez heeft dat – beknopt weergegeven – als volgt onder woorden gebracht:

De katharen brengen de bevrijdende boodschap dat de in ieder mens aanwezige goddelijke vonk hem uit de gevangenis van de materie kan laten breken. Een consequente navolging van Christus is daarvoor nodig. Hij heeft de mens geopenbaard hoe hij/zij door permanent gebed en gewetensvolle ascese tot zijn oorsprong kan terugkeren en zijn zielereïnisheid kan terugvinden.

Kathaarse huizen, vrijplaatsen van dienende liefde

Paratge in al z'n facetten en *fin'amor*, het waren de (spirituele) kurken waarop het ideale Occitaanse samenlevingsmodel dreef, een samenleving waaraan de katharen een stevige bijdrage leverden. Gemeenschappen van 'ketterse *parfaits*' (het woord katharen bestond toen nog niet) zoals de Inquisitie ze noemde, leefden in een perfecte symbiose samen met de heren, handelaars, handwerklieden en boeren. Hun *ostal* (*domus*) of kathaarse huizen waren vrijplaatsen waar mannen en vrouwen die dat nodig hadden steeds een kom warme vegetarische soep konden vinden, waar de jongeren werden onderricht, een vak leerden en oudere of zieke mensen verzorging en medische aandacht kregen. Dat deze *parfaits* afgewend van de wereld leefden, was voor hen geen beletsel om een dienende liefde te ervaren voor de anderen noch om, zonder onderscheid van klasse of geslacht, met allen hun onderwijs en hun bezittingen te delen. Immers, zij brachten een absolute gemeenschap van goederen in de praktijk.

'Goede mannen' (*bons hommes*) of 'goede vrouwen' (*bonnes femmes*)

Vooral echter plaatsten zij eenieder voor verantwoordelijkheid voor de eigen daden. Dat was een volstrekt nieuwe benadering in een tot dan toe strikt feodaal geordende samenleving waarin er voor je werd gedacht. In heel hun onderricht maakten zij de naastenliefde tot ultieme uitdrukking van hun christelijk geloof. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het volk hen kende als 'goede mannen' (*bons hommes*) of 'goede vrouwen' (*bonnes femmes*). Ze vormden samen de onzichtbare kerk van de liefde en ze waren onvermoeibaar in hun streven om hun medemens het pad van zelfbevrijding onder de aandacht te brengen.

Daartoe trokken ze meestal met tweeën – iedere kathaars *parfait* had een *socius*, een vaste metgezel – door stad en land. Hierachter gaat ook de belangrijkste reden van het succes van de katharen schuil. De rondtrekkende *parfaits* straalden in alle omstandigheden grote rust uit, en ook zó veel liefde, wijsheid, natuurlijk gezag en belezenheid dat ze diepe indruk maakten op iedereen die ze ontmoetten. Ze werden ervaren als een soort heiligen. De kathaarse *parfaits* brengen we enigszins tot leven in het volgende citaat:

... zij brachten het offer van hun leven door het in dienst te stellen van hun naasten. Evenals de apostelen gingen zij, met de broodzak op de rug, sandalen aan de blote voeten, in volkomen eenvoud gekleed, door de dorpen; arme dorpen, gelegen op de plateaus hoog in de bergen, en dáár kwamen zij. Zij waren steeds met hun tweeën.

En zij vroegen: 'Zijn hier soms zieken? Zeg ons dan waar zij wonen en wij zullen erheen gaan... Zijn er mensen die verdriet hebben? Wij zullen tot hen gaan met de schone vertroosting van Bethlehem.' Bethlehem, dat wil zeggen: (...) de wedergeboorte.

En zo brachten zij deze grote vertroosting in de dorpen der armen. De mensen zeiden hun: 'Er woont daar een arme weduwe die niemand heeft om haar schrale stukje land te bewerken.' En hun antwoord luidde: 'Laat ons er dadelijk heen gaan en het werk doen. Geef ons een hooivork, een schep, een houweel, of welk ander gereedschap ook, en laat ons de arme vrouw gaan helpen, opdat zij te eten zal hebben.'

Zo gingen zij voort, hun leven lang, een leven dat zij zonder enige reserve ter beschikking stelden van hun naasten.

Uit: A. Gadal, *De Triomf van de Universele Gnosis*

Kathaarse scheppingsmythe

Voordat we de mysteriewijsheid van de katharen nader analyseren, dienen we wel te beseffen dat zij niet teruggrepen op een bestaande leer. Nee, het was hun zielegesteldheid die hen tot leringen bracht en hen leerstellig tot elkaar bracht. Geenszins uniform want in de federatieve kathaarse kerk met de duif als symbool had iedere afzonderlijke kerk ook een eigen inhoudelijke verantwoordelijkheid. Daarom zegt men wel eens dat er verschillende katharismen waren. Maar die hadden altijd een dualistische levensbeschouwing. Dit begrip gebruikten ze zelf nooit; het is pas eeuwen later in zwang gekomen. Het is het bindmiddel dat ze ook met de broeders uit het oosten de bogomielen deelden.

We halen even terug hoe dat in het eerste hoofdstuk werd aangeduid: *De katharen onderscheidden het bestaan van een hogere en een lagere natuur, waarvan de eerste haar oorsprong vindt in het scheppende woord Gods, de logos, en de tweede het gevolg is van een demiurgische impuls. Ook de mens is tweevoudig: potentieel onsterfelijk, existentieel sterfelijk.* De katharen hanteerden een zeer bijzondere mythe om de val te duiden die tot dit dramatische dualisme heeft geleid en tot de schepping van de mens in z'n huidige vorm.

Antonin (Antoine) Gadal verwoordt die mythe beknopt in vraag- en antwoordvorm:

Meester, wie is Lucibel? Zijn naam zegt het al: 'Hij die het morgenrood doet stralen'. De verhevenste van de engelen. Een schepsel Gods, maar de uitmuntendste, omdat de Zoon eeuwig is. Hoe hij gevallen is? Door hoogmoed en verzet; door mateloze eerzucht en onbeteugelde begeerte. Ongetwijfeld is hij niet zozeer een schuldige geest als wel een onfortuinlijke. Hij is de leider van de verbannen zielen, die hem vrijwillig in zijn ondergang gevolgd hebben. Job, Zacharias, Petrus en Judas delen ons mee dat hij beslist niet vervloekt is en dat hij menigmaal in de vergaderingen Gods verschijnt. God is liefde en we mogen dus hopen dat de gevallen engel de plaats die hij onder de hemelse broeders innam, eenmaal opnieuw zal bekleden.

*Meester, hij is dus niet de schepper van het heelal?
Christus alleen is de schepper daar hij God is. Maar Lucibel is een niet in de ordening begrepen macht; hij is de overste van de tegenstellingen, van oorlogen en uitbarstingen. Hij is een nabootser en geen schepper; hij bootst na; hij tracht de gedachtevormen van Christus te wijzigen. In deze zin heeft hij de wereld niet geschapen maar herschapen in een grove aardse afspiegeling van de volmaakte hemelse wereld. Als overste van de verbannen zielen heeft hij op deze aardbol met behulp van schaduwen en wolken een denkbeeldig rijk voor zichzelf gebouwd: een wereld van smart en boetedoening, waarover hij de bedroefde heerser is omdat zij hem aan de hemelen doet terugdenken.*

*Meester, zullen alle zielen gered worden?
Alle! Na lange beproevingen en verscheidene louteringen, na harde oefeningen om de vervolmaking deelachtig te worden, zullen zij weer opstijgen in de azuren hemelen. Aanschouw deze oceaan van ether. Hij is bezaaid met eilanden van vuur, met archipels van licht. Het zijn de verblijfplaatsen van de zielen in de ruimte; de 'vele woningen' waarvan Christus spreekt. Zij zullen weer opstijgen van ster tot ster, van constellatie tot constellatie, tot in de schoot van God. Toen Christus ten hemel was opgestegen, heeft hij aan de moeder van de kathaarse kerk de reis van de ziel over de zes planeten beschreven. (Evangelie van Maria)*

Hoe brachten de katharen hun zelfbevrijdingsweg in praktijk? Hoe kon je een parfait worden? Wat verbond de katharen met elkaar?

Eerste inwijding tot gelovige: de voorbereiding

Een kathaarse *parfait* of *bonhomme* werd je niet zomaar! Een simpele verklaring dat je deel wilde uitmaken van de geloofsgemeenschap was niet voldoende. Een 'toehoorder' diende een lange voorbereidingsweg af te leggen van daadwerkelijk christelijk leven, dat overeenkwam met het voorbeeld volgen van Jezus. Aan het eind daarvan kon hij dan worden ingewijd als 'gelovige' of *croyant*. Tijdens deze initiatie kreeg hij het Johannesevangelie op zijn hoofd

gelegd, terwijl de proloog (In den beginne was het woord) werd voorgelezen, de Heilige Geest werd aangeroepen en het Onze Vader werd gezongen. Dit *baptisma* maakte het de gelovige of *croyant* mogelijk om samen met andere gelovigen het Onze Vader te bidden. Als toehoorder kon hij dit nog niet, dan was hij het Onze Vader nog niet waardig.

Tweede inwijding tot apostel: het consolamentum

Wie wilde (en kon) doorgroeien tot 'apostel' of *parfait*, moest vervolgens nog een proefperiode van minstens drie jaar doormaken. Daarin werden hem/haar alle geheimen van de geloofsgemeenschap geleidelijk bekendgemaakt, zodat hij volledig toegerust was om als kathaarse *socius*/apostel dagelijks door de wereld te gaan trekken. Aan het eind van deze proeftijd wachtte hem de tweede inwijding, *het consolamentum*, dat hem blijvend verbond met het goddelijke levensveld en hem ook de mogelijkheid verschafte dit sacrament aan anderen toe te dienen.

De weg naar het consolamentum was alleen voor hen die zich gedurende minstens drie jaren rigoureuus wilden onthouden, zich in opperste zuiverheid aan het gebed wijdde en zich intensief in de leer wilden verdiepen. Zij vastten de hele dag, consumeerden geen vlees, melk en wijn. De hele gemeenschap zag toe of deze voorschriften werden opgevolgd en of de vereiste graad van innerlijke ontwikkeling was bereikt. Aan het eind van de periode diende de kandidaat dan plechtig te beloven dat hij instond voor de duurzaamheid van zijn geloof en dat hij nooit de geheimen van de kathaarse broederschap aan onbevoegden bekend zou maken.

Pas dan was hij klaar voor de ceremonie van de tweede inwijding: het consolamentum, het sacrament van de Trooster. Dit was erop gericht om de kandidaat kracht te geven om de regels en geloofswaarheden van de kathaarse gemeenschap te kunnen navolgen. Een gedeelte van de tekst die bij dit ritueel werd uitgesproken is te vinden in bijlage 2.

Van gelovige tot apostel

Het bidden van het Onze Vader gaf aan de gelovige – de *croyant* – bewustzijn van de ontwikkelingsgang op de mysterieweg.

Het consolamentum houdt in dat hij/zij werkelijk wordt verbonden met de kracht van de Geest en onherroepelijk voor de consequenties komt te staan. De letterlijke betekenis van 'consolamentum' is: vertroosting. De geest is de Trooster, de kracht die de mens weer met het verloren leven in de geest, zijn ware bestemming, verbindt. Consolamentum betekent ook geestelijke doop: overdracht en ontvangst van geestelijke krachten.

De nieuwe 'uitverkorene' was nu geïnstalleerd als 'meester' of 'apostel' en mocht plaatsnemen in de gelederen van de 'volmaakten' of *parfaits*.

Dit moet men zien in de betekenis zoals bedoeld in Matth. 19:21: Als ge volmaakt wilt zijn, ga heen, verkoop uw bezittingen en geef ze aan de armen en gij zult een schat in de hemelen hebben... De volmaakte ziet daarmee af van bezit en woning en volgt daardoor vrijwel dezelfde leefwijze als de apostelen. Hij verbindt zich ook om te vasten op de tweede, vierde en zesde dag van de week 'tot het negende uur' (vier uur in de middag).

Johannesevangelie

De katharen gebruikten bij voorkeur het Nieuwe Testament, het Oude Testament vrijwel niet. Binnen het Nieuwe Testament was Johannes hun geliefkoosde evangelist. Evenals de bogomielen droegen ze het evangelie van Johannes altijd bij zich. Johannes de evangelist was afkomstig uit Bethsaïda in Galilea. Volgens Hiëronymus was hij ongerept en is hij steeds in deze heilige staat gebleven. Dat is de reden dat hij de geliefde discipel van Jezus werd. De grote gnosticus Clemens van Alexandrië noemt het Johannesevangelie het meest geestelijke evangelie. Johannes legde zich erop toe om de hoogste geestelijke waarheden van de gnosis weer in de herinnering te brengen. Hij is gestorven te Efese, bijna honderd jaar oud.

Het evangelie ontstond waarschijnlijk in of bij Edessa, het centrum van het Syrisch-Aramees christendom, dat eeuwenlang naast het Latijnse en Griekse christendom bleef bestaan. Het had een eigen heilige, liturgische taal, het Oost-Aramees, en eigen opvattingen (de Heilige Geest als Moeder). Veelgebruikte teksten uit het Johannesevangelie zijn: 'Mijn rijk is niet van deze wereld' (Joh. 18:36) en 'Het Licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet gegrepen' (Joh. 1:5). Vaak haalden de katharen en bogomielen de bekende uitspraak van Jezus aan: 'Zonder mij kunt gij niets doen' (Joh. 15:5). Die zin inspireerde hen tot een leven van permanente bezinning en innerlijke reiniging.

Het Nieuwe Testament legden zij inventief, allegorisch uit. Zij benadrukten de symboliek in de verhalen van de vier evangeliën tegenover de letterlijke betekenis die de kerk eraan geeft. We kunnen vaststellen dat de katharen vaak heel gangbare Bijbelteksten gebruikten. Die keuze bracht hun geen moeilijkheden. Het afwijkende en ketterse zat hem in de steeds veranderende en groeiende betekenis die ze aan de teksten gaven.

Symboliek en betekenis van het evangelie, voorbeelden:

Het uitdelen van de vijf broden bij de wonderbare visvangst zagen de katharen en bogomielen als het uitstralen van de vijfvoudige lichtwaarden van de Christuskracht. Door deze uit te stralen, vindt een onbegrensde innerlijke aanvulling plaats die nooit meer ophoudt. Denk ook aan de betekenis van Bethlehem (broodhuis). De moederkerk heette Bethlehem en de kerk van Rome was Herodes die de logos probeerde te doden. Antonin Gadal schrijft daarover: 'Bethlehem, de wijzen, de maagd Maria, Kerstmis. Dat is de verjaardag van de geboorte van de mensheid: Immanuel!'

Math. 5:38: 'Oog om oog, tand om tand'; de ogen staan voor de mozaïsche wet en de evangelische. De tanden wijzen op de twee wegen: de brede en de smalle. Toen Christus gekomen is, heeft hij in plaats van de brede weg, de smalle weg gegeven. Nazareth, waar Jezus vandaan komt, zagen de bogomielen ook wel als de kerk van Rome. Zoals bekend trekt Jezus over de woelige baren van het Meer van Galilea naar Kafarnaum (letterlijk: het dorp van de trooster, vgl. consolamentum), dat model staat voor de bogomielse en ook de kathaarse kerk. De neofiet trekt dus weg uit de kerk van Rome en gaat door de woelingen van het leven-in-de-duisternis op zoek naar het consolamentum.

Het universele gebed van het Onze Vader

De katharen gebruikten in wezen maar een enkel gebed: het Onze Vader. Zij zagen dit als een heilig, universeel gebed, het gebed ook dat hun overal en altijd bescherming bood. Het houdt de overgave in van de eigen wil aan de wil van God, en juist dat is de keus die we altijd weer hebben. Het Onze Vader was een wezenlijk richtpunt tijdens de fase dat de neofiet zich probeerde te ontwikkelen tot een *croyant*. Als hij na een proeftijd zo ver was en geestelijk en fysiek in staat bleek voort te gaan op het pad van inwijding, dan kreeg hij/zij de kans om zich te onderwerpen aan de 'Traditio van het Onze Vader'.

Hij/zij werd tot *croyant* gewijd en dat betekende dat hij vanaf dat moment waardig werd bevonden om het gebed ook mee te bidden en zich tot de vader te richten. Echter, de katharen baden het anders dan nu gebruikelijk. De basis was het Onze Vader zoals dat in het Lucasevangelie staat.

*Onze Vader,
Uw naam worde geheiligd in onze harten.
Geef ons heden ons geestelijke, onvergankelijke brood.
Leid ons uit de verzoeking.
Uw koninkrijk kome,
want van u is het rijk
en de kracht
en de heerlijkheid
tot in eeuwigheid
Amen.*

Toelichting op het gebed

De toevoeging in de regel 'Uw naam worde geheiligd', namelijk *in onze harten*, is specifiek bogomiels en vermoedelijk ook kathaars. De katharen kenden en wilden geen kerkgebouwen waar massaal gebeden werd. Ze vonden de kerken van Rome en de orthodoxen 'nesten van zonde'. Zij hielden zich aan de levende brief die in ieder mensenhart geschreven staat: 'Wie bidt, ga in zijn binnenkamer' (Matth. 6:6). Het uit Mattheüs bekende derde verzoek aan de Vader 'Uw wil geschiede' ontbreekt. Want, zo zeiden de katharen, dit gebed is door Jezus aan zijn leerlingen gegeven, voor wie de wil Gods het enige maatgevende is in het leven. En ook in de gevallen menselijke staat voltrekt zich Gods wil onweerstaanbaar. Het is dus onnodig.

Geef ons heden ons geestelijke brood

Geef ons heden ons geestelijke, onvergankelijke brood en leid ons uit de verzoeking, uit deze wereld in uw goddelijke lichtwereld. Het begrip geestelijk, of wel bovenzinnelijk, bovenstoffelijk, onvergankelijk, brood is de belangrijkste wijziging die de katharen toepasten. Niet de dagelijkse leeftocht maar de geestelijke voeding uit het goddelijke veld is de eerste levensbehoefte.

Bedoeld is het brood waarover Jezus met zijn leerlingen spreekt op de dag na de wonderbare broodvermenigvuldiging in Kafarnaum. Jezus zei: 'Waarachtig, ik verzeker u: u zoekt me niet omdat u tekenen hebt gezien, maar omdat u brood gegeten hebt en verzadigd bent. U moet geen moeite doen voor voedsel dat vergaat maar voor voedsel dat niet vergaat en eeuwig leven geeft' (Joh. 6:27). 'De mensenzoon zal het u geven, want de Vader, God zelf, heeft hem die volmacht gegeven.' (...) 'Waarachtig, ik verzeker u: niet Mozes heeft u het brood uit de hemel gegeven, maar mijn Vader. Hij geeft u het ware brood uit de hemel. Het brood van God is het brood dat neerdaalt uit de hemel en dat leven geeft aan de wereld.' 'Geef ons altijd dat brood, Heer', zeiden ze toen. Het brood dat staat voor de Liefde die alle verstand te boven gaat.

Het gebed eindigt met de woorden: 'Uw koninkrijk kome, want van u is het rijk.' In Griekse en Hebreeuwse bijbeluitgaven: de reden waarom u zal doen wat wij van u vragen, is, dat wij uw volk zijn. 'En de kracht', anders gezegd: U hebt de kracht om ons te redden. 'En de heerlijkheid': U zij lof en eer, omdat u alles voor uw volk doet. 'Tot in eeuwigheid', tot in de hemelse scheppingen. Amen.

Dit gebed was alleen voorbehouden aan de ingewijde gelovigen, *croyants*, en apostelen, *parfaits*. Zij baden het zeven keer overdag en vijf keer per nacht op vaste tijden, ook als ze onderweg waren. Zij die thuis waren, baden gezamenlijk.

BIJLAGEN

Van Bulgarije naar Occitanië in de negende en tiende eeuw

Om een goed inzicht te krijgen in de situatie waarin het katharisme tot bloei kwam, is het nuttig om een globale blik te werpen op de situatie in het Europa van de negende en tiende eeuw. Immers, in deze periode kreeg de gnosis in ons werelddeel na eeuwen van onzichtbaarheid weer vaste grond onder de voeten door de Bulgaarse bogomielen.

Europa had indertijd zo'n 35 miljoen inwoners; de grootste stad was het Spaanse Cordoba met 400.000 ingezetenen. In wat we nu Nederland noemen, woonden hooguit enige tienduizenden mensen – voornamelijk boeren. We moeten ons Nederland voorstellen als een groot moerasachtig gebied, een soort grote Biesbosch. Het leven zag er tamelijk overzichtelijk uit. Mensen werden geboren, leefden veelal op dezelfde plek, jaagden op voedsel, plantten zich voort en gingen dood. Mannen haalden gemiddeld een leeftijd van 47 jaar, de vrouwen enkele jaren minder.

Een eigen taal was er nog amper, laat staan een eigen literatuur. Men sprak een lokaal dialect. Twee procent van de mensen kon lezen en schrijven. Dat waren voornamelijk monniken en kroniekschrijvers in kloosters en die deden dat overwegend in het Latijn. De bevolking was al wel in meerderheid tot het christendom bekeerd, maar de voertaal in de kerk was ook Latijn. Kerk en adel hadden zo een stevige greep op alle gelovigen dan wel onderdanen, die geen Latijn beheersten.

In het eveneens christelijke oosten van Europa was dit heel anders. In het Bulgaarse Rijk bijvoorbeeld, waar de bogomielen – de Bulgaarse evenknie van de katharen – actief waren, kon een ruime meerderheid van de burgers lezen en schrijven! In onze gebieden was dat dit slechts 2%! De invloed van het bogomielse denken was niet gering en bleek bijvoorbeeld uit een ongekend progressieve wetgeving, de *Ekloge*, waarin onder andere de armen rechtsbijstand kregen en de materiële toekomst van de gehuwde vrouw beschermd was door de invoering van de echtelijke gemeenschap van goederen. Deze *Ekloge* is maar kort van kracht geweest en door latere machtshebbers weer tenietgedaan.

Op wetenschappelijk niveau was het de bogomielse rechtsgeleerde Bulgarus die in 1070 aan de basis stond van de eerste universiteit in Europa, die van Bologna in Italië. Oost-Europa had dus een stevig overwicht op het westen qua culturele, economische en politieke ontwikkeling. Toen het westen zich in alle opzichten sterk en snel begon te emanciperen, kwam ook de gnosis vanuit het oosten via de bogomielen naar het westen. Heel concreet werd dit – we zagen het al in hoofdstuk 1 – toen hun leider Nicetas vanuit Constantinopel in 1167 naar het concilie van Saint-Félix kwam om de katharen bij te staan bij de federatieve opbouw van hun 'kerken'.

Ritueel van het Consolamentum

Fragment uit tekst van het Ritueel van het Consolamentum:

Wanneer u deze macht en kracht wilt ontvangen, is het noodzakelijk dat u alle geboden van Christus en van het Nieuwe Testament overeenkomstig al uw krachten houdt. En weet dat hij geboden heeft dat de mens niet zal echtbreken, niet zal doden en niet zal liegen. En ook dat hij geen eed zal zweren, niet zal stelen en roven, dat hij anderen niet aan zal doen wat hij niet wil dat hem geschiedt, dat hij allen zal vergeven die hem kwaad hebben gedaan, dat hij zijn vijanden lief zal hebben en voor zijn lasteraars en aanklagers zal bidden en hen zal zegenen. Wanneer men hem op de wang slaat, biedt hij ook de andere aan, en wanneer men hem zijn mantel ontnemt, laat hij hem ook de rok. Dat hij niet zal rechtspreken en oordelen, en nog vele andere geboden, die de Heer aan zijn kerk gegeven heeft. Verder is het noodzakelijk dat u deze wereld en haar werken haat, evenals de dingen die van haar zijn.

Antonin Gadal maakt daarbij in het Frans nog de kanttekening dat het consolamentum feitelijk de inwijding is van de *croyant* in rituele vorm; de overdracht van de Heilige Geest door de parfaits op de neofiet (*transmission du Saint Esprit à l'initié par les parfaits*). Het stelt de gelovige voor de transformatie van de stoffelijke mens in de geestelijke

mens (*réformation de l'homme matière en homme esprit*). Daarvoor dient hij vooraf afstand te nemen van de wereld, dat is 'dood' ofwel ongevoelig te zijn voor de verlokkingen van de materie (*mort de la matière*) en te voldoen aan het *mélioramentum*; dat is op eerbare wijze boete doen (*faire amende honorable*), berouw betonen (*repentir*) en getuigen van het diepe verlangen om vergeving van zonden te krijgen (*désir d'obtenir la rémission des péchés*).

Literatuur

- *Grandes pages de la Canso 1208-1219* door: Guilhem de Tudèle et l'Anonyme; naar het Frans vertaald en bewerkt door Anne Brenon (Éditions Christian Salès – Argeliers, France 2012)
- Antonin Gadal *De Triomf van de Universele Gnosis* (In de Pelikaan, Amsterdam 2004)
- Rudolf Kützli *Die Bogumilen* (Urachhaus, Stuttgart 1968)
- Antonin Gadal *Het erfgoed der Katharen* (Rozekruis Pers, Haarlem 1986), 17, 18
- Diverse auteurs *De gouden Draad van de vrije Geest*, symposiumreeks (Rozekruis Pers, Haarlem 2021) in het bijzonder de bijdrage van Eduard Berga Salomó, *Vrijheid van bewustzijn in het Occitaanse katarisme* (44-52)
- Peter Huijs en Mirjam Duivenvoorden *Plaatsen waar de Geest waait, De Sabarthez als spiegel van de mensheid. Antonin Gadal 1877-1962 Leven, werk en overdracht van de kathaarse Gnosis* (Rozekruis Pers, Haarlem 2021)
- Krystel Maurin *Les Esclarmonde. La femme et la féminité dans l'imaginaire du Catharisme* (Éditions Privat, Toulouse 1995)
- André Vauchez *Im Abendland: Von radikaler Kritik zur Häresie* in: Pataglean, Evelyne, *Glaubensstreit und Glaubensspaltung im Osten und im Westen*, Die Geschichte des Christentums V (Regesta Imperii, Freiburg 1994) 478-502

Allereerst zullen die ogen zich losweken uit de bedwelling van een samenleving vol illusie, *fake*-werkelijkheid en opwinding. Zij gaan wat zij zien toetsen aan wat een mens zelf voelt en ervaart, vanuit een eigen waarneming. Het gaat geleidelijk, maar dit proces zet uiteindelijk het hart vrij, en met de kracht van een warm hart kan men die gloed bewust omhoogstuwen, zodat het eigen denken weer vrij en open actief werkzaam is.

Daarbij past dan een levenshouding waarin men door alles heen zijn 'niet-ikgerichtheid' weet vol te houden, door niet alleen voor zichzelf te leven, maar ook op het belang van anderen te letten. Dat is de wijze waarop dan, uiteindelijk, een nieuwgeboren bewustzijn tot stand komt: geest en ziel die samenkomen in een volkomen getransformeerd lichaam. Zo wordt de geboorte van de zielemens een feit.

Een levende ziel is een mens die innerlijk levend werd. Hij weet dat hij – in principe – een eeuwigheidswezen is en alleen al om die reden in wezen onaantastbaar, en dat hem uiteindelijk geen blijvend kwaad kan geschieden. Wie dat weet, is vrij, ook al leeft hij nog volkomen in een wereld als de onze, met al zijn beperkingen.

En terwijl hij in deze wereld is, is hij een factor van betekenis om anderen iets van dat Licht dat in hem is, te laten kennen.

Het belang van de groep

Als veel van deze bijzondere mensen zich aaneensluiten, vormt zich een groep en om die groep een atmosfeer die een vrijplaats, een eiland van afzondering van de wereld is. Het is een 'grazige weide' zoals het in een cantate klinkt, een enclave van innerlijke geborgenheid. Een groep die het vizier gericht houdt op de horizon van een ander, hoger leven, zonder verschrikkingen, waarin vrede, zieleontwikkeling en het ware geluk van de mensheid tastbaar en ervaarbaar zijn. Met elkaar zijn zij sterk.

Zo'n groep was wat we nu de kathaarse broederschap noemen. Zelf noemden zij zich de kerk van de Parakleet, een benaming uit de vroegste tijd van het christendom, die Montanus al in de tweede eeuw aan zijn beweging gaf. Anderen spraken van de kerk van liefde van de *bons chrétiens*, eenvoudige christenen, die niet alleen troost, maar ook actuele hulp boden aan de mensen in hun omgeving die nood hadden. En er zijn veel van deze vrijplaatsen geweest, sommige zeer wijdverbreid, zoals de gemeenschap van Mani, de apostel van Christus uit de derde eeuw, waarvan de invloedssfeer zich uitstreckte van Egypte tot in China. Denk aan de talrijke gnostische scholen uit de tijd van het vroege christendom, met een kleinere actieradius misschien. Denk aan de Esseense broederschap, die al een ceremonie kende met brood en wijn. En eveneens aan die volstrekt onbekende tijd van de vijfde tot de tiende eeuw, waarover de graallegenden gaan. Deze vertellen over 'edele' mannen en jonkvrouwen die hun omgeving hielpen, het kwaad beteugelden en op een hoger ideaal gericht waren. Zelfs ons eigen lied van Heer Halewijn kunnen we in wezen beschouwen als een weerklank van een graallied, een graallegende!

Zo is de Driebond van het Licht opnieuw een Wit Eiland, een geestelijke sfeer, een geestelijk tehuis, en de Internationale School van het Gouden Rozenkruis is er een werkzaam deel van. Het wordt bevolkt door en met mensen die innerlijk levend werden. Zij werken in onze samenleving, en doen alles om deze vuurtoren, als een baken in deze tijd, lichtend en brandend te houden.

Literatuur

- Chrétien de Troyes, *Perceval*
- J. van Rijckenborgh, Catharose de Petri *Het Lichtkleed van de Nieuwe Mens*, Renova 1963, (Rozekruis Pers, Haarlem 1985)
- Catharose de Petri, *Het Levende Woord*, (Rozekruis Pers, Haarlem 1989)
- J. van Rijckenborgh, *Christianopolis*, (Rozekruis Pers, Haarlem 2019)
- Mirjam Duivenvoorden, Peter Huijs, *Plaatsen waar de Geest waait*, (Rozekruis Pers, Haarlem 2021)
- Diverse auteurs, *In het Teken van de Driebond van het Licht*, (Rozekruis Pers, Haarlem 2015)
- H.P. Blavatsky *De Geheime Leer, deel II*, (Theosophical University Press Agency, 2019)
- *Perlesvaus*, aussi appelé *Li Hauz Livres du Graal*, Le Haut Livre du Graal, ca. 1200)